

Анарбаева Г.А.

**ЧЫНГЫЗ АЙТМАТОВДУН ЧЫГАРМАЛАРЫНДА АЗЫРКЫ
КООМДУН МАСЕЛЕЛЕРИ**

Анарбаева Г.А.

**ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА В ТВОРЧЕСТВЕ
ЧЫНГЫЗА АЙТМАТОВА**

G.A. Anarbaeva

**THE PROBLEMS OF MODERN SOCIETY IN CHYNGYZ
AITMATOV'S CREATION**

УДК: 159.9:39:395.6

Чынгыз Айтматовдун чыгармаларын окуп жатканыбызда, анын жан дүйнөсүнүн абалын жана аны тынчсыздандырган маселелерди аныктоо кыйын эмес. Анткени Ч.Айтматов өзүнүн чыгармачылык жолунда бүгүнкү коомдун ар кандай моралдык, адеп-ахлак (баңгичилик, экология, ичкиликке берилүүчүлүк, жаныбарларга тап бир оордук мамиле ж.б.) маселелерди козгогон. Балким, азыркы коомдун эң маанилүү маселеси – бул адеп-ахлактуулук маселеси. Бул макаланын актуалдуулугу батыштын жана азыркы замандагы ата мекендик адабият таануунун Ч.Айтматовдун чыгармачылыгына болгон кызыкчылыктан жаралат. Ч.Айтматовдун прозасы азыркы замандагы мифологизмди изилдөө үчүн абдан баалуу материалдарды ичине камтыйт. Ч.Айтматов тарабынан козголгон маселелер дайыма актуалдуу болот, ошондуктан Ч.Айтматовду азыркы замандагы жазуучуларга тиешелүү болгондугун белгилесек болот. Улуу жазуучу баңгичилик маселеси жөнүндө адабиятта биринчи жазган.

Негизги сөздөр: Ч.Айтматов, коом маселелери, Ч.Айтматовдун чыгармачылыгы, Айтматов таануу, “Кыямат”, адеп-ахлак, баңгичилик, экология.

Когда мы читаем творчество великого писателя Ч.Айтматова, очень несложно выяснить духовное состояние писателя, а также проблемы современного общества, которые волнуют талантливого прозаика. Все дело в том, что Ч.Айтматов во время своего яркого творческого пути поднял разные духовно-нравственные вопросы современного общества, такие как наркомания, экология, алкоголизм, жестокое обращение с животными и т.д.). Возможно, многие согласятся – духовно-нравственные проблемы – являются чуть ли не самыми главными проблемами современного общества. Необходимость написания данной статьи, а значит и актуальность, вызвана тем, что мировая и отечественная литературы все больше и больше начинают интересоваться достойным творчеством великого человека. Проза талантливого писателя включает в себя множество ценнейших материалов в целях изучения различных отраслей литературы, особенно мифологизма. Почему Ч.Айтматова можно включить в список современных писателей? Ответ заключается в том, что вопросы современного общества, которые были подняты Ч. Айтматовым, возможно, всегда будут актуальными. Также следует отметить, что великий писатель Ч. Айтматов – первый человек в литературной среде, упомянувший о проблеме наркомании.

Ключевые слова: Ч. Айтматов, проблемы общества, творчество Ч.Айтматова, Айтматоведение, “Плаха”, нравственность, наркомания, экология.

When we read the work of the great writer, Ch. Aitmatov, it is very easy to find out the spiritual state of the writer, as well as the problems of modern society, which concern a talented prose writer. The thing is that Ch. Aitmatov, during his vivid creative path, raised various spiritual and moral issues of modern society, such as drug addiction, ecology, alcoholism, cruel treatment of animals, etc.). Perhaps, many will agree - spiritual and moral problems - are almost the most important problems of modern society. The need to write this article, and therefore the relevance, is due to the fact that the world and domestic literature are increasingly becoming interested in the worthy creativity of a great man. The prose of a talented writer includes many valuable materials in order to study various branches of literature, especially mythology. Why can Ch. Aitmatov be included in the list of contemporary writers? The answer lies in the fact that the issues of modern society, which were raised by Ch. Aitmatov, may always be relevant. It should also be noted that the great writer Ch. Aitmatov - the first person in the literary environment, who mentioned the problem of drug addiction.

Key words: Ch. Aitmatov, problems of society, creativity of Ch. Aitmatov, Aitmatov studies, “Plakha”, morality, drug addiction, ecology.

Чынгыз Айтматовдун аты мекенибизде гана эмес, Россия жана башка өлкөлөрдө дагы белгилүү. Ч.Айтматовдун чыгармалары элүүдөн ашык тилге которулуп, анын китептери миллиондогон нуска менен таралган. Улуу жазуучунун чыгармаларына кызыкчылыктын себеби, бир жактан, анын актуалдуу маселелерди козгоосу жана автордун улут аркылуу жалпы адамзаттыкты көрсөтүүсү. Экинчи жактан, Ч.Айтматов кыргыз жана дүйнө адабиятынын кубулушу катары кызыктырат.

Ч.Айтматовдун чыгармачылыгы башында эле замандаштары тарабынан жогору бааланган. Анын ар чыгармасы эң популярдуу журналдардын беттеринде көптөгөн рецензия жана пикирлерди жараткан. Азыркы замандагы Айтматов таануу илиминде көркөм дүйнөнү бүт бойдон, ошондой эле Чынгыз Айтматовдун чыгармачылыгынын жеке маселелерин баяндаган бир топ олуттуу монографиялык изилдөөлөр бар. Анын изилдөөсү бир нече багытта жасалат: философиялык проблематика, психологизмдин маселеси, акын жана стиль маселеси, адабияттардын өз ара байланышы, көркөм которуу, жазуучунун философиялык жана эстетикалык көз караштары.

Ч.Айтматовдун чыгармаларынын фольклордук жана мифологиялык символикасынын анализи жа-

зуучунун көркөм дүйнөсү жана автордук позициясы жөнүндө толук түшүнүк түзүүгө мүмкүнчүлүк берет. Бул багытта “Кыямат” (1986) жана “Тоолор кулаганда” (2006) аттуу романдары өзгөчө кызыктуу.

Чынгыз Айтматовдун “Жамийла”, “Бетме бет”, “Кызыл жоолук жалжалым”, “Бото көз булак”, “Биринчи мугалим”, “Жаныбарым, Гүлсарым!” аттуу повесттеринде негизги маселелер жана Ч. Айтматовдун чыгармачылык потенциалы белгиленген. Улуттук маданияттардын өкүлү болуп, Ч. Айтматов ошол эле заманда орус адабиятына да ажыралбастык түрдө кошулган, жана аны менен дүйнө деңгээлине көтөрүлгөн.

Ч. Айтматовдун прозасынын орус адабиятына болгон мамилеси жөнүндө көптөгөн сынчылар жазган. Мисал үчүн, араб сынчы Жалил Камаль Ад-дин Ч.Айтматовдун чыгармачылыгынын таануусу жөнүндө төмөнкүдөй белгилеген: “Анын аты азыркы замандагы советтик романдын тарыхына алтын тамгалар менен жазылган”. К.Симонов жазган: “Айтматов менен бирге биздин адабиятка таптакыр өзгөчө, каардуу жана ошол эле убакта назик, жогорку жана ошол эле заманда жерде бекем турган романтизмдин жаңы агымы кошулган” [1].

Сынчылардын ойлорунун дал келбөөсү, биринчи иретте, прозаик тарабынан тандалган сүрөттөө материалдары себеп болгондуктан, Айтматов таануучулардын негизги маселелеринин бири – бул маданий синтез маселеси же, башкача айтканда, традициялардын кошулган жери (дүйнөнүн өнүккөн адабияттарында улуттук фольклор) болгондугун белгилей кетүү керек. Давыдова Т., Гашева Н. жана Акматалиев А. жазуучунун чыгармачылык жолун кыргыз адабиятында да, жалпы дүйнө масштабында да адабияттар арасы мамилелер жана таасирлер аспекти жагынан карашат. Асаналиев К. белгилеген: “Айтматовду ала турган болсок, ал элдик оозеки чыгармадан гана эмес, ошондой эле, биринчи иретте, мурунку инсандардын жогорку жетишкендиктеринен түртүлүп, дүйнөнүн күчтүү адабияттарынын биринин жогорку тажрыйбасын өздөштүрүү менен жаңы прозанын эң жогорку баскычтарына болгон жолун кыскарткан” [2].

Изилдөөчүлөрдүн жалпы корутундусу төмөнкүдөй: Ч. Айтматов өзүнүн кыргыз адабияты аркылуу жана бул тармактагы дүйнөлүк тажрыйбага таянуу аркылуу чыгармачылыктын эң жогорку баскычтарына умтулган. Бул жөнүндө жазуучунун өзү дагы бир нече жолу белгилеп кеткен.

Мурунку Советтик Социалисттик Республикалар Союзунун адабиятынын өзгөчөлүгү көп улуттук жазуучулардын эки тилде эркин сүйлөй алгандыгы болгон: эне тили жана орус тили. Жазуусу жаңы түзүлгөн адабияттын өкүлү катары Ч. Айтматов өзүнүн биринчи чыгармаларын кыргыз тилинде жаратып, орус тилине которгон. Ал эми “Жаныбарым, Гүлсарым!” (“Прощай, Гульсары!”) чыгармасын түздөнтүз орус тилинде жазган. Жазуучунун өзү бул темада мындай сөз келтирген: “Орус тилдүү жазуучу катары мен, албетте, орус тилине жакынмын. Ошондой бол-

со да, бул суроо өзгөчө, балким, адабияттык практикада белгилүү даражада жаңы. Ошонун бардыгына карабастан, орус тилдүү автор катары мен өзүмдүн улуттук тиешелүүлүгүмө негизделем – мен эмне жазбайын, кыргыз тили жана менин улуттук түшүнүгүм өзүмдүн айтуу билдирүүмдөн кенедей ажырабастан турат” [3].

Кош тилдүү жазуучулар үчүн “улуттук элдик элемент” (Белинский) катары фольклордук жана этнографиялык материалдарды колдонуу мүнөздүү. Эгерде жазуучунун фольклорго кайрылуусу жөнүндө сөз кылсак, чыгармаларда бар болгон мифологиялык символика эки функция аткарат: идеялык-эстетикалык жана улуттук. Изилдөөчү Далгат У. белгилегендей, “адабияттык чыгарма менен элдик оозеки чыгарманын арасындагы байланыш улуттук өзгөчөлүктү билдирүүгө умтулууну гана негизге албай, кадыресе болуп калган синтаксис, фразанын ритмдик түзүлүшү, спецификалык көркөмдүүлүктөн такыр алыстай албаган автордун чыгармачылык ойлоруна да негизделген” [4].

Ч. Айтматовдун чыгармачылыгы шарттуу түрдө “мифологиялык” катары аталган, алтымышынчы жылдардын адабиятында пайда болгон бүтүн багытка кошulat. Бул багыттагы жазуучулардын чыгармаларынын өзгөчөлүгү – элдик жашоо жана анын эң баштапкы негиздерине коркунуч жараткан балакентин эң алгачкы себебин изилдөөгө умтулуу, миф, жомок, ылакап, уламыштар аркылуу азыркы замандагы цивилизациянын рационализм жана прагматизми менен күрөшүү болгон [5].

Ч. Айтматов – биздин замандын алдыңкы катардагы жазуучулардын бири. Мисалы, “Кыямат” (1986) аттуу романы – аябай белгилүү, ошол үчүн ал чыгармада азыркы убактагы актуалдуу маселелер козголгон. Бул китеп автордун тынч эмес, келечекке коркунуч жараткан чындык жөнүндө байкоо, ой жүгүртүү жана коркууларынын натыйжасы. Ошондуктан “Кыямат” чыгармасы Ч. Айтматовдун мурда жазылган чыгармаларындан айырмаланат: “Эрте келген турналар”, “Ак кеме”, “Саманчынын жолу”, “Биринчи мугалим”, “Кызыл жоолук жалжалым”. “Кыямат” чыгармасында Ч. Айтматов сөз сүрөтчүсү катары замандаштарына бүгүнкү күндөрдөгү трагедиялуу карама-каршылыктарды көрсөткөн ушу кездеги муундун руханий насаатчы миссиясын аткарат. Жазуучу экология, адеп-ахлак, наркомания коркунучу маселелерини козгойт.

Ч. Айтматов көптөн бери биздин замандын алдыңкы катардагы жазуучулардын бири болгон. “Кыямат” романында ал терең түшүнүү талап кылган суроо жана маселелерди көтөрөт. Бул романда азыркы замандагы коомдун көптөгөн маанилүү маселелери козголгон: эгерде адамзатка өзүбүздүн жана келечектеги муундун тагдырлары кош көңүл болбосо, бул маселе жана суроолор адамзаттын алдында туруп калышы мүмкүн. Чынгыз Айтматов баңгичилик, ичкиликке берилүүчүлүк, экология, жаныбарларга таш боордук мамиле жана башка коомдун ар кандай адеп-ахлак маселелерин көтөргөн. Эгерде ал маселе-

лер чечилбесе, акыры аягында алар адамзатты “кыяматка” алып келишет [6].

Бул роман – кыйкырык, үмүт үзүү, ойлонууга чакыруу, дүйнөдө күчөп жана коюланып кеткен маселелер жана суроолорго жоопкерчилигибизди түшүнүү. Романда көтөрүлгөн экологиялык маселелерди жазуучу, биринчи кезекте, адамзаттын жан дүйнөсүнүн абалы катары түшүнүүгө умтулат.

Адабияттар:

1. К 90-летию Ч. Айтматова: Исследование публицистики Ч. Айтматова еще впереди – узбекский литературовед, <http://kabar.kg/news/k-90-letiiu-ch.aitmatova-issledovanie-publicistiki-ch.aitmatova-eshche-vpered-i-uzbekskii-literaturoved/> (30.09.2018).
2. Бондаренко В. Чингиз, не помнящий родства. - Москва, Наш современник, 1995. - С. 139-140.
3. Брусиловский Д.А. Философия Чингиза Айтматова как новая сущность межкультурного и межрелигиозного диалога в единой социально-планетарной системе. Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. - Тамбов: Грамота, 2016. №11(73): в 2-х ч. Ч. 2. - С. 51-59.
4. Асаналиев К. Открытие человека современности: заметки о творчестве Ч. Айтматова. - Фрунзе, 1968. - 137 с.
5. Мироненко Е.А. Фольклорно-мифологический контекст повести Чингиза Айтматова “Белый пароход”. <https://cyberleninka.ru/article/v/folklorno-mifologicheskii-kontekst-povesti-chingiza-aytmatova-belyy-parohod>. (30.09.2018).
6. Айтматов Ч.Т. Плаха. - Санкт-Петербург: “Азбука – классика”, 2004. - С. 51.

Рецензент: к.и.н. Анарбекова В.Э.